

DRVO JANIČARA

DŽEJSON GUDVIN

Prevela

Ivana Jordović

■ Laguna ■

Naslov originala

Jason Goodwin
THE JANISSARY TREE

Copyright © 2006 Jason Goodwin

All rights reserved

Translation Copyright © 2007 za srpsko izdanje, LAGUNA

Posvećeno T. K.

I još od Džejsona Gudvina

*Vreme za čaj:
Putovanja kroz Kinu u potrazi za čajem*

*Pešice do Zlatnog roga:
Šetnja do Istanbula*

*Gospodari horizonata:
Istorija Otomanskog carstva*

*Američki dolar:
Svemoćni dolar i stvaranje Amerike*

*Za one koji poseduju Svest,
nagoveštaj je sasvim dovoljan.
Za sve one nesvesne
i samo znanje je beskorisno.*

Hadži Bektaš Veli

1

Jašim otrese trunčice prašine s manžetne.

„Još nešto, markizo“, promrmljao je.

Mirno ga je gledala.

„Papiri.“

Markiza de Metrej se tiho nasmejala.

„*Aman!* Gospodine Jašime, nepoštenje je reč koju na Akademiji ne poznajemo.“ Lepeza je zaigrala; ona je skoro siktala iza nje.

„To je stanje svesti.“

Jašim je već predosećao da mu se san raspada.

Markiza je izvukla papir iz dekoltea i kao malim čekićem lupkala je njime po stolu. Pogledao je bolje. To *jeste* bio mali čekić.

Tap tap tap.

Otvorio je oči i pogledao okolo. Zamak Metrej se raspršio na svetlosti sveća. Senke su se zlokobno pomaljale ispod polica s knjigama i iz ćoškova sobe – jedne i po sobe, moglo bi se reći, u kojoj je Jašim sam živeo u zgradi u Istanbulu. Izdanje *Opasnih veza* u kožnom povezu palo mu je u krilo.

Tap tap tap.

„Evo, evo“, progundao je. „Stižem.“ Prebacio je ogrtač preko ramena, obuo žute papuče i zateturao se prema vratima. „Ko je?“

„Potrčko.“

Teško da trči, pomislio je Jašim, puštajući suvonjavog starca u mračnu sobu. Jedina sveća je zatreperila na iznenadnoj promaji. Senke koje je bacala po zidovima kao da su se borile, dok potrčko-va nije probola Jašimovu treperavim bodežom.

Jašim uze papirni svitak i pogleda pečat, osećajući kako mu se pod i dalje pomera pod nogama; treperava svetlost sveće ga je podsetila na lelujavu lampu u maloj kabini daleko na moru i na uznemirujuće sate provedene u posmatranju mračnog horizonta, traženju svetla i kopna pogledom kroz sitnu kišu.

Polomio je pečat i pokušao da se skoncentriše na ukrašen rukopis.

Uzdahnua je i odložio papir sa strane. Tu je bila lampa. Plavi plamenovi su lagano plamteli oko ugljenisanog platna kada ju je upalio svećom. Jašim je uklonio staklo i namestio fitilj, tako da je treperavo svetlo postalo žuto i stabilno. Svetlost lampe je polako ispunila sobu.

Imao je sreće što je uopšte našao brod. Crno more je bilo podmuklo, naročito zimi, a kapetan je bio plećati Grk s jednim belim okom i izgledom gusara, ali čak i u najgorim trenucima putovanja, kada je vetar urlao preko brodske opreme, talasi udarali u pramac, a Jašim se prevrtao i povraćao u svojoj uskoj kabini, govorio je sebi da je sve bolje nego dočekati zimu u tom trošnom zamku na Krimu, okružen duhovima neustrašivih jahača, izjeden hladnoćom i turobnošću.

Podigao je svitak koji mu je potrčko doneo i odvio ga.

Pozdravi, i tako dalje. U dnu je pročitao potpis seraskera,* vrhovnog zapovednika Nove vojske, otomanske carske vojske. *Čestitke*, i tako dalje. Proučavao je tekst naviše. Zahvaljujući vežbi ovakva pisma je mogao da prouči za nekoliko sekundi. Eto ga, umotan u učtivosti: neodloživ poziv.

„Pa?“

Starac je čekao u stavu mirno. „Imam naređenja da se odmah vratim u barake s vama.“ Nesigurno je gledao u Jašimov ogrtač.

* Turski general, vrhovni zapovednik vojske Osmanlijskog carstva. (Prim. prev.)

Jašim se nasmešio, pokupio kraj platna i brzo ga obmotao oko glave. „Spreman sam“, rekao je. „Hajdemo.“

Jašim je znao da zaista nije važno šta ima na sebi. Bio je visok, dobro građen muškarac u poznim tridesetim, s gustim žbunom crnih kovrdža, s nekoliko sedih vlasi, bez brade, ali s kovrdžavim crnim brkovima. Imao je turske visoke jagodice i kose sive oči ljudi koji su hiljadama godina živeli u prostranim stepama Evroazije. U evropskim pantalonama možda bi bio upadljiv, ali u smeđem ogrtaču – ne. Niko nije obraćao previše pažnje na njega. To je bio njegov poseban dar, ako je to uopšte bio dar. Verovatnije je, kao što je markiza govorila, to bilo stanje svesti. Stanje tela.

Jašim je imao mnogo toga – urođen šarm, nadarenost za jezike i sposobnost da iznenada širom otvori te sive oči. I muškarci i žene su bili neobično opčinjeni njegovim glasom, pre nego što bi i primetili ko govori. Ali nedostajala su mu jaja.

Ne u vulgarnom smislu: Jašim je bio razumno hrabar.

Ali bio je stvorenje retko čak i u devetnaestovekovnom Istanbulu.

Jašim je bio evnuh.

U Palati sreće, najdubljem, najzabranjenijem delu palate Topkapi,* sultan je ležao zavaljen na jastucima i nervozno čupkao satenski prekrivač, pokušavajući da smisli šta bi ga zabavilo u predstojećim satima. Pisma, pomislio je, neka bude pesme. Jedna od onih slatkih, veselih čerkeskih melodija: što tužnija pesma, to veselija melodija.

Pitao se da li bi mogao da se pretvara da spava. Zašto da ne? Vladao Crnog mora i Belog, vladar Rumelije i Mingrelije,** gospodar Anadolije i Jonije, Rumunije i Makedonije, zaštitnik Svetih gradova, gvozdeni jahač kroz kraljevstvo blaženstva, sultan i padišah, nekada je morao da spava, zar ne? Naročito ako namerava da ikada povrati vlast nad Grčkom.

Ali znao je šta će se dogoditi ako pokuša da se pretvara. Radio je to ranije, razbijajući sve nade i planove ljupke miljenice, devojke odabrane da te noći deli njegovu postelju. To bi značilo slušati njene uzdahe praćene bojažljivim, blagim češkanjem njegove buti-

* Palata Topkapi (Palata topovskih vrata) nazvana je tako zbog obližnje kapije s topovima. Bila je dvorac turskih sultana od 1465. do 1853. Smeštena je na uzvišenom rtu s pogledom na Zlatni rog, Mramorno more i Bosfor. (Prim. prev.)

** Deo današnje Gruzije (Prim. prev.)

ne ili grudi, i konačno suzama; ceo harem bi ga prekorno gledao sledećih mesec dana.

Uskoro će biti ovde. Trebalo bi da napravi plan. Verovatno bi najsigurnije bilo da je pusti da ga uzjaše: iskreno govoreći, bio je prilično debeo, a i nije želeo nikoga da povredi. Kada bi samo mogao da leži u krevetu s Hadis, koja je volela da se mazi skoro koliko on, i da mu masira stopala, umesto toga!

Njegova stopala! Refleksno je blago savio kolena ispod pokrivača. Nasleđena tradicija je dobra, ali sultan Mahmud II nije nameravao da dozvoli nijednoj mirišljivoj čerkeskoj devojci da digne prekrivače i počne da puzi prema njemu od podnožja kreveta.

Čuo je tiho komešanje u hodniku. Osećaj dužnosti ga je naterao da se pridigne na lakat i namesti osmeh dobrodošlice. Čuo je šaputanje. Nervoza u poslednjem trenutku, možda? Ošamućena robinja se iznenada opire? Pa, teško. Stigla je dođe: skoro do trenutka za koji su je do sada pripremali, događaja kojem je posvetila život. Pre će biti svađa izazvana ljubomorom: *to su moji biseri!*

Vrata su se otvorila. Ali nije nišući kukovima ušla okićena robinja bujnih grudi. Bio je to starac narumenjenih obraza i velikog stomaka, koji je bosonog uskočio u sobu klanjajući se. Ugledavši svog gospodara pao je na kolena i počeo da puzi dok nije prišao ivici kreveta, gde se bacio na zemlju. Ležao je tamo, nem i uzdrhtao, kao veliki žele.

„Pa?“ namrštio se sultan Mahmud.

Iz ogromnog tela konačno se začuo glas, zviždukav i visok. „Vaše veličanstvo, vladaru moj, gošpodaru moj“, rob je konačno počeo da šuška. Sultan se s nelagodnom pomerio.

„Gošpod je odlučio da še šenka šmrti nadvije nad telo jedne od kćerki sreće, čije šnove šte trebali večeraš da išpunite, gošpodaru moj.“

Sultan se namrštio.

„Umrta je?“ Glas mu je bio sumnjičav. Takođe je bio zapanjen: zar je toliko zastrašujuć?

„Gošpodaru, ne znam šta da kažem. Gošpod je učinio nekog drugog uzrokom njene šmrti.“

Evnuh je zastao, pokušavajući da napravi pravi izbor reči. Bilo je užasno teško.

„Gošpodaru moj“, konačno je progovorio. „Zadavljena je.“

Sultan se zavalio na jastuke. Eto, reče sam sebi, bio je u pravu.

Nisu uopšte živci u pitanju. Samo ljubomora.

Sve je bilo normalno.

„Pošaljite po Jašima“, umorno je rekao sultan. „Hoću da spavam.“

3

U snu ili budan, sultan je bio zapovednik vernih, zapovednik otomanske vojne sile, ali prošlo je mnogo godina od kada je razvio prorokov barjak i stao na čelo svoje vojske, osiguravši presto jednim hrabrim potezom. Njegovom je mornaricom upravljao kapudan paša, a trupe je kontrolisao serasker.

Serasker nije ustao kada je Jašim ušao, samo mu je puckajući prstima pokazao prema kraju divana. Glatko obrijan, po novoj modi, sitnih smeđih očiju na licu boje starog lana, čudno je ležao na jednom kuku, u uniformi, kao da je ranjen. Jašim je mislio da bi s turbanom bio podnošljiv, ali serasker nije nosio turban. Čelič-nosiva kosa bila je ošišana veoma kratko, a crveni fes zabačen na potiljak naglašavao je veličinu njegove vilice. Delovao je umorno, ali su mu oči bile bistre.

Jašim se izuo i seo prekrštenih nogu, a ogrtač se raširio oko njega poput lokvanja. Nagnuo je glavu i promrmljao učtiv pozdrav.

Serasker se uspravio i prekrstio noge u pantalonama tako da mu se porub ispupčio. „Možda biste više voleli da se premestimo za sto“, predložio je razdražljivo.

„Kako hoćete.“

Serasker je duboko uzdahnuo, ispravljajući i savijajući zdepaste prste. Jašim je nesvesno pogledao prema zavesi kroz koju je prošao, ali ona je bila navučena, a sluge koji ga je uveo nije bilo

nigde na vidiku. Jašim se pitao da li je nepristojnost bila namerna. Po svim zakonima gostoprimitstva trebalo je da serasker ponudi nešto gostu, bez obzira na njegov status; u svakom slučaju bilo je retko da dvojica muškaraca sede zajedno bez uvodne lule i kafe. Značajan čovek, poput seraskera, ne samo da bi imao poslugu da mu donese osveženje već bi skoro sigurno trebalo da ima i nosača lule da mu odabere duvan, održava opremu u dobrom stanju, da prati gospodara pri izlascima noseći lulu u platnu i duvan u torbici u košulji, i da osigura pravilno paljenje i da lula dobro vuče. Bogataši koji su se međusobno nadmetali u tome da svojim gostima iznesu najfinije lišće i najelegantnije lule – čilibarska muštikla, osnova od persijske višnje – ne bi pomišljali da budu bez nosača lula ništa više nego engleski lord bez usluga svog ličnog sluga. Ali soba je bila prazna.

Serasker je bio u uniformi Nove vojske, tunici na kopčanje, plavim pantalonama s crvenim trakama, mnoštvom gajtana i naramenicama koje je Otomansko carstvo preuzelo od Francuza, iskazujući nov, savremen stav prema ratnom poslovanju. U istom duhu imao je i čvrst sto od orahovine s osam tapaciranih stolica koje su delovale kruto. Stajao je nasred sobe i bio osvetljen nizom mesinganih svećnjaka što su visili s tavanice. Ali serasker se nije potrudio da se pomeri: očito je više voleo poniženje sedenja na divanu u pantalonama od neprijatne izloženosti stola u sredini. Kao i Jašimu, i njemu je sedenje na stolici leđa okrenutih sobi bilo blago uznemiravajuće.

„Rekli su mi da ste na Krimu.“

Jašim trepnu. „Našao sam brod. Nije bilo razloga da se zadržavam.“

Serasker podiže obrvu. „Znači tamo ste omanuli?“

Jašim se nagnuo, uzvraćajući mu pogled. „Tamo smo omanuli pre mnogo godina, efendija. Malo toga može da se uradi.“ Izdržao je seraskerov pogled. „To malo sam uradio. Radio sam brzo. Potom sam se vratio.“

Tatarski kanovi na Krimu nisu više važili za gospodare južnih stepa koji vladaju u sultanovo ime moldavskim i ukrajinskim seljacima. Pre pedeset godina, na navaljivanje Rusije, data im je

nezavisnost koju nisu želeli i srozala ih s položaja sultanovih odanih vazala na upravljače nezaštićene – mada ratoborne – zemlje na granicama Rusije. I tako, vremenom, Rusi su došli, kao što su oduvek i nameravali. Uprkos svemu što je znao, Jašima je potreslo kada je video kozake kako jašu kroz krimska sela noseći puške, a razoružani su tatari pili ispred svojih koliba i ravnodušno ih posmatrali dok su im žene radile u poljima. Sam kan je besneo u izgnanstvu, mučen snom o izgubljenom zlatu. Slao je druge da ga povrate pre nego što je čuo za Jašima – Jašima čuvara, *lalu*, evnuha koji je mogao da dokuči šta se nalazi ispod površine čoveka, žene – ili tla. Uprkos Jašimovim naporima, kanovo zlato je ostalo san. Možda ga nije ni bilo.

Serasker progunda.

„Tatari su bili dobri borci“, rekao je. „U svoje vreme. Ali za jahače bez discipline nema mesta na modernim bojištima. Danas nam je potrebna disciplinovana pešadija, s musketama i bajonetima. Artiljerija. Videli ste Ruse?“

„Video sam Ruse, efendija. Kozake.“

„Protiv toga se borimo, zato nam trebaju ljudi poput onih u Novoj vojsci.“

Serasker je ustao. Bio je grdosija od čoveka, dosta preko metar i osamdeset. Stajao je leđima okrenut Jašimu, zureći u red knjiga.

„Za manje od dve nedelje sultan će izvršiti smotru svojih trupa. Marševi, vežbe, smotre oružja. Neće samo sultan to posmatrati. Biće to –“, zastao je i odmahnuo glavom. Jašim se pitao šta se spremao da kaže. Da će ta smotra biti najvažniji trenutak u njegovoj karijeri, možda. „Mi smo mlada trupa, kao što znate. Nova vojska postoji tek deset godina. Kao mlado ždrebe, lako nas je prepasti. Nismo imali, uh, svu brigu i obučavanje koje smo možda želeli.“

„Niti smo svaki put bili uspešni koliko smo obećavali.“

Video je da se serasker ukočio. U modernim evropskim jaknama i pantalonama Nova vojska je prošla kroz obuku brojnih stranih instruktora Evropljana, koji su ih učili vežbama, marširanjem, rukovanju oružjem. Šta je moglo da se kaže? Rusi su bili bliže Istanbulu nego ikada, koliko je sećanje dosegalo. Egipćani – *Egipćani!* – su ih ponizili u Palestini i Siriji. Naravno da su Rusi

i Egipćani bili teški protivnici, sa savremenom opremom i modernom vojskom: njihove pobjede skoro da su se mogle očekivati. Ali ostala je propast u Grčkoj. Grci su bili samo seljaci u pantalonama koje je predvodila bedna grupa prgavih protuva. Ipak, izborili su se za nezavisnost protiv Nove vojske.

Sve ovo ostavilo je Novu vojsku s jedinom krvavom pobjedom, osvojenom ne na bojnom polju, već ovde, na ulicama Istanbula. Tokom jedne noći konačno su oslobodili carstvo svojih rivala i prethodnika, opasno bahatih janičara. Nekada vodeće jedinice Otomanskog carstva, janičari su se izopačili – ili razvili, ako vam se tako više sviđa – u naoružanu mafiju koja je nekažnjeno terorizovala sultane, razmetala se na istanbulskim ulicama, divljala, podmetala požare, krala i iznuđivala. Slabije naoružani i manje uvežbani od zapadnih vojski, tvrdoglavo su se držali tradicija svojih predaka, prezirali novine, potcenjivali neprijateljske vojnike i odbacivali svaku lekciju koju je bojno polje moglo da ih nauči, iz straha da će izgubiti kontrolu. Decenijama su ucenjivali carstvo.

Nova vojska je konačno poravnala račune. Pre deset godina, tačnije šesnaestog juna 1826, zbio se Srećan događaj, kako su ljudi to pažljivo nazivali. Upravo tu, u Istanbulu, artiljerija Nove vojske razbila je janičare u paramparčad u njihovim barakama, donoseći zasluženi kraj četvorovekovnom teroru i nadmoći.

„Smotra će biti uspešna“, zarezao je serasker. „Ljudi će videti kičmu ovog carstva, nesalomivu, nepokolebljivu.“ Zamahnuo je ukrug, sekući vazduh ivicom dlana. „Precizna paljba. Uredna vežba. Poslušnost. Naši neprijatelji, baš kao i prijatelji, izvući će sopstvene zaključke. Razumete li?“

Jašim blago slegnu ramenima.

Serasker je oborio bradu i frknuo. „Ali imamo problem“, rekao je.

Jašim ga je i dalje posmatrao: dosta je prošlo od kada su ga probudili usred noći i pozvali u palatu. Ili u barake. Bacio je pogled kroz prozor: još uvek je bio mrak, nebo je bilo hladno i oblačno. *Sve počinje u tami.* Pa, bio je njegov posao da unese svetlo.

„I u čemu se, zapravo, sastoji vaš problem?“

„Efendija Jašime. Zovu vas *lala*, zar ne? Jašim *lala*, čuvar.“

Jašim klimnu glavom. *Lala* je bio počasni naziv, titula davana u znak poštovanja određenim evnusima od poverenja koji su brinuli o bogatim i moćnim porodicama, pratili njihove žene, pazili na decu, nadgledali domaćinstvo. Prosečan *lala* je bio nešto između glavnog sluga i upravitelja, dadilje i šefa obezbeđenja: čuvar. Jašim je smatrao da mu titula odgovara.

„Koliko shvatam“, polako reče serasker, „nimate stalnih obaveza. Da, imate veze u palati. Kao i na ulicama. Pa, pre nego što nastavimo, predlažem da počnete da se smatrate zaposlenim“ – ponovo je upotrebio istu reč, *mirdin* – „u Novoj vojsci. Najviše na deset dana.“

Jašimove oči se raširiše.

Serasker se zakašljao i nastavio. „Znate šta govorim. Voleli bismo, u ovom trenutku, da vas pozovemo u našu porodicu, porodicu Nove vojske.“

„Mislite porodicu na čijem ste čelu?“

„Takoreći. Ali nemojte misliti da sebe vidim kao oca te porodice. Više bih voleo da o meni mislite kao o...“, serasker je delovao nespokojno, kao da mu reč nije lako nailazila. Odvratnost prema evnusima, znao je Jašim, ukorenjena je u otomanskim muškarcima koliko i sumnjičavost prema stolovima i stolicama. „Mislite o meni – kao o starijem bratu. Ja vas štitim. Vi se meni poveravate.“ Zastao je i obrisao čelo. „Da li vi, uh, imate porodicu?“

Jašim je bio naviknut na ovo: gađenje ublaženo radoznalošću. Neodređeno je mahnuo glavom, neka se pita; to ga se nije ticalo.

„Kao što rekoh“, nastavio je serasker, „lako se prepadamo, a pred nama je veliki zadatak da izgradimo pouzdanost i poverenje. Ono što ću vam reći moglo bi, ako bi se obznanilo, toliko uzdrmati to poverenje da bi to bilo loše i za samu vojsku i, naravno, za padišahovu vladu.“

Sada je na Jašima bio red da bude radoznao i zbog toga se ježio.

„Jutros sam“, objasnio je serasker, „obavešten da se četiri naša oficira nisu pojavila na jutarnjoj smotri.“ Zastao je, namršten. „Morate da razumete da Nova vojska nije ni nalik bilo kojoj vojsci koju je carstvo videlo. Disciplina. Naporan rad, poštena plata

i poslušnost nadređenom oficiru. Mi dolazimo na smotru. Znam šta mislite, ali ovi oficiri su bili naročito fina mlada gospoda. Rekao bih da su oni cvet naših trupa, kao i da su najbolji artiljerci. Govore francuski“, dodao je, kao da je time sve rečeno. Možda i jeste.

„Znači pohađali su školu inženjerstva?“

„Položili su s najvišim ocenama. Bili su najbolji.“

„Bili?“

„Molim vas, trenutak“, serasker podiže ruku do čela. „U početku, uprkos svemu, mislio sam kao vi. Pretpostavio sam da su imali neku avanturu i da će se pojaviti kasnije, vrlo posramljeni i žalosni. Ja sam, naravno, bio spreman da ih raskomadam: ceo korpus se ugleda na njih, znate? Oni određuju, kako bi to Francuzi rekli, ton.“

„Govorite francuski.“

„A, vrlo malo. Dovoljno.“

Većina stranih instruktora u Novoj vojsci, znao je Jašim, bili su Francuzi, ili drugi – Italijani, Poljaci – koji su bili usisani u ogromne vojske koje je car Napoleon sakupio da ostvare njegov san o sveopštem osvajanju. Pre deset-petnaest godina, kada su se Napoleonovi ratovi konačno završili, neki od siromašnijih ostataka Velike vojske našli su put do Istanbula, da uzmu sultanov cekin. Ali je učenje francuskog bilo za mlade, a serasker se približavao pedesetoj.

„Nastavite.“

„Četiri dobra čoveka sinoć su nestala iz svojih baraka. Kada se jutros nisu pojavili, pitao sam jednog čistača i saznao da nisu spavali u svojoj spavaonici.“

„I dalje ih nema?“

„Ne. Ne baš.“

„Kako to mislite, ne baš?“

„Jedan je sinoć pronađen. Pre oko četiri sata.“

„Dobro je.“

„Pronađen je mrtav u gvozdenu loncu.“

„Gvozdenu loncu?“

„Da, da. U kazanu.“

Jašim trepnu. „Hoćete li da kažete“, polako je rekao, „da je vojnik skuvan?“

Seraskeru oči samo što nisu iskočile iz glave. „Skuvan?“, slabšno je ponovio. Tako nešto mu nije palo na pamet. „Mislim“, rekao je, „da bi trebalo da dođete i pogledate.“